

ทัศนะ

พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

ปีเตอร์ ฮาร์วีย์

บันทึกของบรรณาธิการ

บทความนี้แปลมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษชื่อ Buddhist Attitudes to and Treatment of Non-human Nature ซึ่งเป็นบทความเสนอในการประชุม Seventh International Seminar on Buddhism and Leadership for Peace โดยมีหัวข้อใหญ่ของการประชุมชื่อ Buddhism and Peace : Theory and Practice จัดที่ Honolulu, Hawaii ระหว่างวันที่ ๓-๘ มิถุนายน ๒๕๓๘ การแปลครั้งนี้ได้รับคำอนุญาตอย่างเป็นทางการจากผู้เขียนแล้ว โดยมีบรรณาธิการทำหน้าที่เป็นผู้แปล

สถานภาพของมนุษย์ในธรรมชาติ

พุทธศาสนามองว่ามนุษย์ก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งเช่นเดียวกับเทวดา สัตว์เดรัจฉาน เปต อสุรกาย และสัตว์นรก ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเสมอเหมือนกัน มนุษย์ในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งสร้างพิเศษโดยพระเจ้า ทั้งไม่ใช่สัตว์พิเศษที่ได้รับสิทธิที่จะมีอำนาจเหนือสัตว์อื่น จะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนายอมรับว่า ในบรรดากำเนิดทั้งหลายที่กล่าวถึงตอนต้น การถือกำเนิดเป็นมนุษย์เป็นสิ่งได้มาโดยยาก มนุษย์จัดเป็นสัตว์กลุ่มหนึ่งที่แยกออกจากสัตว์อื่น (กล่าวคือ สัตว์บก สัตว์ปีก ปลา หนอน และแมลง: มัชฌิมนิคาย ๓.๑๖๗-๑๖๙) ตามการจำแนกดังกล่าวนี้ มนุษย์อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ที่พุทธศาสนาจำแนกมนุษย์ออกมาเป็นพิเศษจากสัตว์เดรัจฉานอื่นเช่นนี้ ก็เพราะมนุษย์มีเสรีภาพและสมรรถนะที่จะเรียนรู้มากกว่าสัตว์เดรัจฉานอื่น (ทั้งมนุษย์เองก็ยัง

มีความโน้มเอียงในใจที่จะพัฒนาจิตใจมากกว่าเทวดา
อีกด้วย) การพัฒนาศีลธรรมและจิตใจอย่างยิ่งยวด จะ
กระทำได้ดีก็เฉพาะในขณะกำเนิดเป็นมนุษย์เท่านั้น
ในทางตรงกันข้าม การกระทำความชั่วอย่างยิ่งยวด ก็
สามารถกระทำได้ขณะเกิดเป็นมนุษย์เท่านั้น สถานภาพ
พิเศษของมนุษย์ตามระบบจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนา
มีความหมายว่า มนุษย์อาจจัดได้ว่าเป็นกำเนิดที่สูงกว่า
สัตว์เดรัจฉาน ตามหลักพุทธศาสนา การเกิดเป็นสัตว์
เดรัจฉานเป็นวิบากของกรรมชั่ว ในขณะที่การเกิดเป็น
มนุษย์เป็นผลของกรรมดี อย่างไรก็ตาม การที่พุทธศาสนา
มีทัศนะเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีความชอบธรรม
ที่จะเอาเปรียบสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์เหนือกว่าสัตว์
เดรัจฉานในแง่ของสมรรถนะที่จะกระทำกรรมดีและ
พัฒนาจิตใจ การที่พุทธศาสนากล่าวถึงมนุษย์ว่ามีสถานะ
เหนือกว่าสัตว์อื่นเป็นการกล่าวอ้างถึงข้อเท็จจริงตาม
ธรรมชาติ และการกล่าวอ้างนี้ไม่ใช่การมีทัศนคติที่จะ
เอาวัดเอาเปรียบสัตว์เดรัจฉาน ตรงกันข้าม ทัศนะดังกล่าว
นี้เกิดจากความเอื้ออาทรต่อสัตว์ที่ด้อยกว่า (Hall,
1902: บทที่ ๑๙) ความเอื้ออาทรที่มนุษย์พึงมีต่อสัตว์
ผู้ด้อยกว่านี้มีรากฐานมาจากคติความเชื่อในพุทธศาสนา
ที่ว่า มนุษย์แต่ละคนล้วนแล้วแต่เคยเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน
ไม่อย่างใดก็ต้องอย่างหนึ่งในอดีตชาติ และสัตว์เดรัจฉาน
แต่ละตัวก็ล้วนแล้วแต่เคยเกิดเป็นมนุษย์มาในอดีตชาติ
อันยาวนานเช่นเดียวกัน แม้ว่าในฐานะที่เป็นมนุษย์ เรา
จะมีสถานภาพเหนือกว่าสัตว์เดรัจฉาน แต่นี้ก็เป็น
เพียงสถานภาพชั่วคราวเท่านั้น ดังนั้นมนุษย์จึงไม่สามารถ
แยกตัวเองออกมาจากพันธะที่จะพึงมีต่อสัตว์เดรัจฉาน
ชะตากรรมของสัตว์เป็นสิ่งที่เราเคยมีประสบการณ์มา
แล้วเมื่อครั้งที่เราก่อเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน (สังยุตต-
นิกาย ๒. ๑๘๖) ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อสาวกลับไปยังอดีต
ชาติที่ยาวนานไกลโพ้น มนุษย์ย่อมจะเคยถือกำเนิดเป็น
สัตว์เดรัจฉานนานาชนิด จากมนุษย์เราอาจเกิดเป็นแมลง
และในอดีตชาตินั้นสัตว์เหล่านี้อาจเคยเป็นญาติมิตรที่
เคยมีบุญคุณเกื้อกูลเรา (สังยุตตนิิกาย ๒. ๑๘๙-๑๙๐)
เมื่อตระหนักในใจอย่างนี้ เราก็ควรที่จะถือการุณย์ต่อ
สัตว์เหล่านั้นในปัจจุบันชาติเป็นการตอบแทน

แนวความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของตะวันตกที่
สำคัญถือว่ามนุษย์มีสถานะเหนือกว่าโลกธรรมชาติ
ของสัตว์เดรัจฉาน พืช และสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ทั้ง
ยังสนับสนุนให้มนุษย์พยายามเอาชนะโลกธรรมชาติดัง
ที่กล่าวมานั้น ในศตวรรษนี้ ระบบอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิด
ปัญหาด้านสภาวะแวดล้อมมากมาย ปัญหาวิกฤติ
เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดคำถามว่า มนุษย์ควรปฏิบัติตนและ
ใช้ชีวิตอย่างไรจึงจะมีความสัมพันธ์ชนิดที่ทำลายธรรม-
ชาติน้อยที่สุด และเบียดเบียนตัวมนุษย์เองน้อยที่สุด จะ
อย่างไรก็ดี แนวคิดต่อธรรมชาติตามที่กล่าวมานี้ก็ยังมี
แนวโน้มที่จะแยกธรรมชาติกับมนุษย์ออกเป็นคนละส่วน
ตามทัศนะของพุทธศาสนาโบราณ เราอาจแบ่งโลก
ธรรมชาติออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งคือโลกของสัตว์ซึ่ง
ในโลกดังกล่าวนี้มนุษย์อาจจัดได้ว่าเป็นสัตว์พิเศษ อีก
ส่วนหนึ่งคือโลกของสิ่งแวดล้อมที่ไม่ใช่สัตว์ พุทธศาสนา
นิกายสรวาสติวาทเรียกโลกดังกล่าวนี้ว่าภพขณโลกซึ่ง
มีความหมายว่าโลกอันเป็นที่รองรับ ตามระบบการจัด
แบ่งนี้ พืชจะจัดอยู่ในหมวดของสิ่งที่อยู่ในโลกของ
สิ่งที่ไม่ใช่สัตว์ จะอย่างไรก็ดี ปัญหาว่าเราควรจัดพืชไว้
ฝ่ายไหน ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงไม่ลงรอยกันอยู่ หัวใจ
ของการจัดว่าสิ่งใดจัดเป็นสัตว์หรือไม่คือความรู้สำนึก
กล่าวคือความสามารถที่จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ความสามารถที่
จะรู้สึกเจ็บปวดในชีวิตนี้หรือในชีวิตที่จะมาถึงข้างหน้า
ตลอดจนความสามารถที่จะก้าวพ้นความทุกข์โดยการ
บรรลุความรู้แจ้ง แต่ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสัตว์หรือสิ่งที่ไม่
ใช่สัตว์ ทั้งหมดก็ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้กฎปฏิจรรยสมุปบาท
อันได้แก่ กระบวนการของกฎธรรมชาติที่ควบคุมให้
สรรพสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย พิจารณาจากแง่นี้ สรรพสิ่ง
(ยกเว้นนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธรรม) ล้วนแล้วแต่มี
ฐานะเป็นสังขารธรรม หรือส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นยังสามารถประยุกต์อธิบาย
สถานะของเทพซึ่งเกือบทุกศาสนาจะจัดไว้ในส่วนของสิ่ง
เหนือธรรมชาติ ตามความเชื่อในพุทธศาสนา เทพมี
หลายระดับ บางระดับอาศัยอยู่บนพื้นดินร่วมกับมนุษย์
คัมภีร์พุทธศาสนาหลายแห่งกล่าวถึงรุกขเทวดาที่อาศัย

อยู่ตามต้นไม้ใหญ่ (วินัยปิฎก ๔.๓๔-๓๕) หรือแม้แต่อาศัยอยู่ตามไม้สมุนไพโร (สังยุตตนิกาย ๔.๓๐๒; มัชฌิมนิกาย ๑.๓๐๖) ที่พุทธศาสนาสอนว่าเราไม่ควรตัดต้นไม้ก็เพราะการกระทำเช่นนั้นจะทำให้เทวดาเหล่านี้โกรธแค้น เนื่องจากต้นไม้คือบ้านของเหล่าเทวดานั้นเอง (Hall, 1902: บทที่ ๒๐) เทวดาบางจำพวกอาศัยอยู่ตามพื้นดิน ธรรมเนียมไทยมักมีการสร้างศาลพระภูมิไว้ใกล้ๆ กับอาคาร ธรรมเนียมดังกล่าวนี้ยังถือปฏิบัติแม้ในเมืองสมัยใหม่ที่สับสนวุ่นวายเช่นกรุงเทพฯ การสร้างศาลพระภูมิมีจุดประสงค์เพื่อให้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับเทวดาที่ถูกไล่ที่จากการสร้างอาคาร การสร้างศาลพระภูมิถือเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อแก่เทวดาที่ไร้ที่อยู่อาศัยเหล่านั้น และจากความเอื้อเฟื้อนี้เทวดาเหล่านั้นก็น่าที่จะไม่ถือโกรธมนุษย์ ในแคว้นลาดัคของอินเดียมีพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ปฏิบัติกันเมื่อเริ่มการเพาะปลูกประจำปี เป็นพิธีขอมาวิญญานที่อาศัยอยู่ในพื้นดินและแหล่งน้ำ ตลอดจนบรรดาหนอนและปลาที่อาจถูกรบกวนจากการทำเกษตรกรรมในฤดูกาลนั้นๆ (Batchelor & Brown, 1992: 43)

พุทธศาสนายังเชื่อว่า ผลของกรรมบางครั้งก็กระทบถึงมนุษย์ผู้กระทำกรรมโดยผ่านทางสิ่งแวดล้อมที่คนเหล่านั้นอาศัยอยู่ ตัวอย่างเช่น ในอังคุตตรนิกาย ๒. ๗๔-๗๖ มีเนื้อความกล่าวไว้ว่า กรรมชั่วของพระราชากับประชาชนของพระองค์ส่งผลให้เกิดฝนแล้ง เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล สิ่งก็ตามมาก็คือทุพภิกขภัย พุทธศาสนาเชื่อว่า กรรมดีที่บุคคลกระทำจะส่งผลในทางที่ตรงกันข้ามที่กับที่กล่าวมาข้างต้น จากที่กล่าวมาทำให้สรุปได้ว่า ศีลธรรมของมนุษย์สามารถส่งผลกระทบไปถึงธรรมชาติแวดล้อม ธรรมชาติในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดจากการกระทำของมนุษย์ ทัศนะดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดชัดว่าเป็นการมองระบบนิเวศวิทยาอย่างเป็นเครือข่าย เป็นระบบที่บอกเราว่า มนุษย์จะเพิกเฉยต่อผลกระทบถึงสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการกระทำของพวกเขาไม่ได้ เราจะพบการยืนยันแนวคิด

ดังกล่าวนี้ได้ในอัครคัมภีร์ (ที่มณิกาย ๓. ๘๔-๘๓) อันเป็นพระสูตรที่แสดงขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนามาเป็นชีวิตสัตว์บนพื้นโลก เรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่งอาภัสสรพรหมได้ลงมาเยี่ยมมนุษย์โลก พรหมบางองค์ได้บริโภควัณดินที่ลอยอยู่บนผิวมหาสมุทร ผลจากการบริโภควัณดินนั้นทำให้กายของพรหมเหล่านั้นหยาบขึ้น และที่สุดความแตกต่างระหว่างเพศก็ปรากฏในสัตว์ที่พัฒนามาจากพรหมเหล่านั้น เรื่องเล่าต่อไปว่า แรกทีเดียว สิ่งแวดล้อมที่สัตว์เหล่านี้อาศัยอยู่ยังอุดมสมบูรณ์ แต่แล้วทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นก็เริ่มร่อยหรอลงเมื่อสัตว์เหล่านั้นได้สูบเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติไปด้วยความละโมภ เมื่อวันดินหายไป สัตว์เหล่านั้นได้บริโภคสิ่งที่ปรากฏขึ้นแทนคือเห็ดรสนหวาน และเถาวัลย์ตามลำดับ (เห็ดและเถาวัลย์นี้ไทยเรียกว่ากระบิดินและเครือดินตามสำนวนไตรภูมิโลกวิจิตร: ผู้แปล) แต่แล้วในที่สุดสิ่งเหล่านี้ก็อันตรธานไปเนื่องจากสัตว์เหล่านั้นปรากฏรูปลักษณะที่ผิดแปลกกัน และสัตว์ผู้สวยงามกว่าสัตว์อื่นได้แสดงความหยิ่งทะนงवादคิดว่าเหนือกว่าผู้อื่น เมื่อเห็ดและเถาวัลย์อันตรธานไป พวกเขาได้ยังชีพด้วยข้าวที่งอกได้อย่างรวดเร็ว สัตว์เหล่านั้นสามารถเก็บข้าวนั้นมาบริโภคได้ทุกวัน แต่แล้วด้วยความเกียจคร้านพวกเขาได้เก็บข้าวนั้นมาครวญเดียวสำหรับเก็บกินได้เป็นสัปดาห์ ผลจากการสะสมนั้นทำให้ข้าวดังกล่าวนั้นไม่อาจจะงอกทัน เมื่อข้าวนั้นอันตรธานไป พวกเขาต้องปลูกข้าวกินเอง ถึงตรงนี้ แผ่นดินได้ถูกแบ่งเป็นผืนนา การถือครองทรัพย์สินก็เกิดตามมา เมื่อมีการถือครองทรัพย์สิน ก็มีการลักขโมยทรัพย์สิน ที่แสดงมานี้คือทัศนะของพุทธศาสนาต่อการที่สัตว์กับสิ่งแวดล้อมที่สัตว์นั้นอาศัยอยู่เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาการควบคู่กันไป สัตว์ในพระสูตรนั้นได้รับผลกระทบจากการสิ่งที่พวกเขาได้กระทำลงไปต่อธรรมชาติแวดล้อม และยังพวกเขามีศีลธรรมเสื่อมลงไปเท่าใด ธรรมชาติแวดล้อมก็ยิ่งลดความอุดมสมบูรณ์ลงเท่านั้น

ปรากฏการณ์ตามที่กล่าวมานี้ดำเนินไปตามกฎปฏิบัติสมุปาบท พุทธศาสนายานตีความหลักปฏิบัติสมุปาบทว่า หลักธรรมข้อนี้หมายความว่าสรรพสิ่งล้วนว่างเปล่าจากสภาวะของตน ขยายความว่า ไม่มีสิ่งใดสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง ตรงกันข้าม ทุกสิ่งล้วนอิงอาศัยสิ่งอื่นในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยที่จำเป็น การเกิดขึ้นดำรงอยู่และความหมายของสิ่งแรกนั้น ในพุทธศาสนาที่นับถือกันทางตะวันตกนั้น ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งทั้งปวง (ซึ่งรวมมาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมด้วย) ได้รับการเน้นย้ำเป็นพิเศษ ตัวอย่างเช่นเรื่องราวของดาช่ายแก้วของพระอินทร์ที่ปรากฏในอวตัมสกลสูตร เรื่องดังกล่าวนี้ ท่านฟ้าจางเจ้าสำนักพุทธศาสนานิยายหวั่นได้ให้ทรรศนะอธิบายไว้ว่า ภายในชาวยแก้วอันไม่รู้จบนั้น แก้วแต่ละดวงถูกจัดวางไว้ที่ที่มันอันเป็นที่ที่แก้วนั้นจะสามารถส่องแสงไปยังแก้วดวงอื่นๆ ได้ทั้งหมด พร้อมๆ กับที่แก้วดวงอื่นๆ ทั้งหมดเหล่านั้นก็สามารถส่องแสงมาที่แก้วดวงนั้นด้วย ตำแหน่งของแก้วจะเป็นอย่างนี้เรื่อยไปอย่างเป็นอนันต์ (Cook, 1989:214) เรื่องที่กล่าวมานี้อาจถือได้ว่าเป็นภาพเปรียบเทียบให้เห็นว่า ความแท้จริงในทัศนะของพุทธศาสนา คือชาวยแก้วที่ประสานเกี่ยวเนื่องหากันหมด ภายในชาวยแก้วดังกล่าวนี้ แต่ละสิ่งล้วนแล้วแต่ถูกผูกมัดให้ประสานติดกับสิ่งอื่น สิ่งใดก็ตามจะอุบัติขึ้นได้หรือปรากฏตัวตนออกมาได้ก็โดยอาศัยสิ่งอื่นเป็นเหตุปัจจัยทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง ตรงกันข้าม แต่ละสิ่งต่างก็ทำหน้าที่เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสิ่งอื่น ด้วยเหตุนี้พระสูตรจึงกล่าวเอาไว้ว่า ‘สิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิตตลอดจนสิ่งเล็กน้อยทั้งมวลล้วนมีความสำคัญ แม้ในสิ่งเล็กน้อยที่สุดก็แผ่ความรื่นรมย์ทั้งหมดเอาไว้’ จากข้างต้นคุณมองว่า ทัศนะของพุทธศาสนาดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่สะท้อนระบบนิเวศวิทยาแบบรวมจักรวาลทั้งหมดเข้าเป็นหนึ่งเดียว (Cook, 1989:214) ดังที่เขียนแฮร์ริสเคยชี้เอาไว้ ทัศนะของพุทธศาสนาดังกล่าวนี้อาจสื่อความไปถึงว่า แม้แต่สิ่งที่มีภาพลักษณ์เป็นลบในสายตาของเราเช่นของเสียจากระบบอุตสาหกรรมก็ต้อง

ถือเป็นส่วนที่ไม่อาจแยกออกไปได้จากส่วนทั้งหมด ในที่นี้ผู้เขียนไม่ประสงค์จะหาข้อสนับสนุนเพื่อแสดงว่าสิ่งที่มีภาพลักษณ์เป็นลบเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราต้องยอมรับตรงกันข้าม ที่ยกเรื่องนี้มาพูดก็เพื่อกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะให้พวกเราทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้มาซึ่งโลกทั้งหมดที่ปราศจากองค์ประกอบผูกมัดที่ว่าเป็นสิ่งน่าเสียที่กล่าวมาแล้วนั้น

ในประเทศทางตะวันตกที่นับถือพุทธศาสนา อุดมคติโบราณจะสัมพันธ์กลมกลืนกับธรรมชาติอย่างไม่อาจแยกออกจากกัน อุดมคติดังที่กล่าวมาได้รับการเน้นเป็นพิเศษโดยพุทธศาสนานิยายจานหรือเซนอุดมคติของเซนดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้จากการสร้างกระท่อมสำหรับปฏิบัติสมาธิให้ประสานกลมกลืนกับทัศนียภาพแวดล้อม จากการบริโภคอาหารอย่างรู้จักคุณค่าในวัดเซน จากภาพเขียนทิวทัศน์ จากการจัดสวนแบบเซน และจากบทกวีที่พรรณนาธรรมชาติ (Suzuki, 1959: บทที่ ๗ และ ๑๑) ธรรมชาติซึ่งดูเหมือนไม่มีความสำคัญใดๆ นั้น เป็นสิ่งที่เซนให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง ในทัศนะของเซน ความเข้าใจในธรรมชาติจะช่วยให้เราเข้าใจและตีความภาวะที่เร้นลับไม่อาจอธิบายได้ด้วยวาจาที่เรียกว่า ตตตา ตตตาหรือความเป็นเช่นนั้นเคลื่อนไหวผ่านโครงสร้างทั้งหมดของการดำรงอยู่ แนวคิดของเซนตามที่กล่าวมานี้อาจเห็นได้จากตัวอย่างคือบทกวีไฮกุที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาเซนต่อไปนี้

กาดวงหนึ่ง
เกาะอยู่บนกิ่งไม้แห้ง
เย็นย่ำของฤดูใบไม้ร่วง
บ่อน้ำเก่าแก่
ร้องเท้าฟางจมลงสู่ก้นบ่อ
สายฝนหิมะกำลังโปรยปราย

การพรรณนาธรรมชาติดังที่แสดงมาข้างต้นนี้อาจพบได้ในบทกวีที่แต่งโดยพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ชื่อเถรวาทในคัมภีร์เถรวาทตอนหนึ่ง พระมหากัสสปะกล่าวเอาไว้ว่า

ธารน้ำใสสะอาดและโชดเขา
ฝูงลิงและกวางป่าแวะเวียนมาเยือน
ขุนเขาที่ปกคลุมด้วยตระไคร้เขียวครึ้ม
สิ่งเหล่านี้ชวนฉันให้รื่นรมย์ใจ

(คาถาที่ ๑๐๖๙-๑๐๗๐)

พระสารีบุตรเองก็เคยกล่าวเอาไว้ว่า

ปฤชณยอมไม่ยินดีในป่า
แต่สำหรับผู้จัดความทะยานอยากเสียได้
ป่าย่อมเป็นรมณีสถานอย่างแท้จริง
พระอริยะผู้ยินดีในป่า
ยอมไม่แสวงหาความรื่นรมย์ทางกามคุณ

(คาถาที่ ๙๙๒)

สิ่งที่พระอัครสาวกสารีบุตรชี้ให้เราเห็นคือ พระอริยบุคคลเมื่อยินดีในป่าเขาธรรมชาติ ความยินดีนั้นไม่ได้เป็นไปในแนวทางของกิเลสหรืออายตนะ นอกจากนี้การอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติยังช่วยให้เราสามารถพัฒนาความรู้สึกที่หวาดกลัวเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่น่าสะพรึงกลัวเช่นการปฏิบัติธรรมอยู่ท่ามกลางฝูงสัตว์ร้าย เป็นต้น ให้จางคลายลงเป็นไม่มีความกลัวใด ๆ หลงเหลืออยู่ (คาถาที่ ๕๒๔) สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมท่ามกลางป่าลึก ธรรมชาติรอบข้างสามารถใช้เป็นครูได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นครูสอนให้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนตามหลักอนิจจังในพุทธศาสนา ในคาถาบทหนึ่งในเถรคาถาได้กล่าวถึงขุนเขาว่าแม้จะดูประหนึ่งจะอยู่ได้ชั่วนิรันดร์แต่เมื่อถึงที่สุดเขาศิลาที่บกรังนั้นก็ต้องทลายลงเป็นธรรมดา (คาถาที่ ๑๐๐๐) เพราะขุนเขาสามารถเป็นครูได้ พระมหานามะจึงกล่าวเอาไว้ในคาถาบทหนึ่งว่า 'เรานั้นประสงค์จะอยู่ท่ามกลางขุนเขาที่เขียวครึ้มไปด้วยแมกไม้' (คาถาที่ ๑๑๕)

การบริโภคเนื้อสัตว์

จากที่กล่าวมาในตอนต้น เราค่อนข้างเห็นชัดเจนแล้วว่าอุดมคติของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ พืช และธรรมชาติแวดล้อมอื่น ๆ เป็นไปในลักษณะของการร่วมกันอยู่อย่างประสาน

กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พุทธศาสนาสอนให้เราปฏิบัติต่อสัตว์อื่นอย่างมีเมตตา ในคัมภีร์นั้น ศีลข้อแรกมีเนื้อหาว่าด้วยการงดเว้นไม่ทำร้ายเบียดเบียนสัตว์ (คำว่าสัตว์ในศีลข้อนี้ถ้าแปลตามตัวอักษรหมายถึงสิ่งที่มีลมหายใจ) ศีลข้อนี้ถ้าแปลเป็นใจความจะได้ว่า พึงงดเว้นจากการฆ่าหรือทำร้ายสัตว์เดรัจฉานด้วยความจงใจ การสอนไม่ให้ฆ่าหรือทำร้ายสัตว์เดรัจฉานนี้มีรากฐานมาจากหลักกรรมเรื่องความเกี่ยวเนื่องกันของกรรมกับปา ในภาษาบาลีของพุทธศาสนานั้นเอง อนุกัมปา คือการเอาใจเขามาใส่ใจเรา สิ่งใดที่เราไม่ต้องการให้ผู้อื่นมากระทำต่อเรา เราก็ไม่ควรทำสิ่งเดียวกันนั้นต่อผู้อื่นในโลกปัจจุบัน มีกิจกรรมอยู่จำนวนหนึ่งที่อาจถือได้ว่าทำหยาบการอภิปรายจากมุมมองของศีลข้อปาณาติบาต กิจกรรมเหล่านี้เช่น การใช้สัตว์เช่นสรวงในพิธีกรรม การปราบแมลงที่เป็นศัตรูพืช การเลี้ยงปลุสัตว์สำหรับไว้ฆ่ากินเนื้อ การบริโภคเนื้อสัตว์ และการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ในบทความนี้เราจะพิจารณาเฉพาะเรื่องการกินเนื้อสัตว์กับการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือในการทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

แน่นอนที่สุด เหตุผลหลักที่มนุษย์ฆ่าสัตว์คือเพื่อใช้บริโภคเป็นอาหาร คัมภีร์พุทธศาสนาตลอดจนผู้นำที่นับถือพุทธศาสนาได้พยายามที่จะห้ามการฆ่าสัตว์ตัวอย่างเช่น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงกำหนดให้หนึ่งปีมีวันงดฆ่าสัตว์อย่างเป็นทางการถึง ๕๖ วัน ในระหว่างวันดังกล่าวจะไม่มีการฆ่าสัตว์และปลา (Nikam & McKeon, 1959:56) นอกจากนั้น พระองค์เองก็ทรงงดเว้นการเข้าป่าล่าสัตว์ซึ่งเป็นกีฬาที่ผู้ปกครองในอินเดียสมัยนั้นโปรดปราน ทรงออกกฎหมายห้ามการล่าสัตว์ป่าหลายชนิดที่ไม่ได้ใช้บริโภคเป็นอาหาร รวมไปถึงปลาและนก ในส่วนของราชสำนักเอง ทรงโปรดให้ลดการฆ่าสัตว์เพื่อใช้เลี้ยงผู้คนในราชสำนักลงทีละน้อย จนที่สุดก็โปรดให้งดอย่างเด็ดขาด (Nikam & McKeon, 1959:55-56) ในประเทศศรีลังกา กษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาหลายพระองค์ทรงมีพระราชโองการห้ามการฆ่า

สัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าที่กระทำกันเป็นประจำหรือการฆ่าเฉพาะในเทศกาลพิเศษ ในประเทศญี่ปุ่น พระจักรพรรดิเทมมูทรงมีพระบรมราชโองการในปี ค.ศ. ๖๗๕ กวดขันการใช้เครื่องมือล่าสัตว์บางชนิด ตลอดจนทรงกวดขันมิให้มีการบริโภคเนื้อวัว ม้า สุนัข และลิง (Chapple, 1992:57)

อย่างไรก็ดี การถือมังสวิรัตินั้นแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธเมื่อเทียบกับปริมาณที่ผู้ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาคาดคิดเอาไว้ เป็นความจริงที่ว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเน้นคือการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ในทัศนะของพุทธศาสนา การตบแมลงวันซึ่งถือเป็นการทำปาณาติบาตอย่างทันทีทันใดเป็นบาปมากกว่าการกินเนื้อสัตว์ที่ตายแล้ว ในฝ่ายมหายาน มีคัมภีร์บางเล่มที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าสนับสนุนการถือมังสวิวัติ ต่อไปนี้ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นว่า ทำติของพุทธศาสนาในยุคแรกเริ่มและทำติของพุทธศาสนาในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาทต่อเรื่องการถือมังสวิวัตินี้เป็นอย่างไร

ในสมัยพุทธกาล การถือมังสวิวัติเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันในศาสนาเชน คราวหนึ่งพวกเชนได้กล่าวร้ายต่อพระพุทธองค์ว่า ทั้งที่ทรงรู้ว่าเนื้อนั้นเขาฆ่าเขาจะงดยาก็ยังทรงรับเสวย ผู้ถวายเนื้อนั้นทราบความก็ได้ปฏิเสธว่าไม่ได้เจาจะงฆ่าเพื่อถวายพระองค์ อนุสนธิจากเหตุการณ์คราวนี้พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักไว้ว่าพระภิกษุสามารถฉันเนื้อสัตว์ได้หากว่าเนื้อนั้นบริสุทธิ์ด้วยองค์สามประการ องค์สามที่ว่านั้นคือ (๑) ภิกษุไม่เห็นด้วยตาว่าเนื้อนั้นเขาจะงฆ่าถวาย (๒) ภิกษุไม่ได้ยินด้วยหูว่าเนื้อนั้นเขาจะงฆ่าถวาย และ (๓) ภิกษุไม่ระแวงว่าเนื้อนั้นเขาจะงฆ่าถวาย (วินัยปิฎก ๔. ๒๓๗-๒๓๘) ในที่อื่น ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายเอาไว้ว่า พระภิกษุในพุทธศาสนารับอาหารบิณฑบาตในฐานะทานจากทายกผู้ใฝ่บุญ หากพระภิกษุรู้สึกว่าการฉันอาหารนั้นก่อให้เกิดความขัดแย้งในใจระหว่างความเมตตาที่มีต่อทายกผู้ถวายบิณฑบาตกับสัตว์ที่ถูกฆ่ามาเป็นอาหารบิณฑบาต ก็ให้ยึดหลักองค์สามประการที่

กล่าวมาข้างต้นนั้นสำหรับวินิจฉัยว่าสมควรฉันอาหารนั้นหรือไม่ (มัชฌิมนิกาย ๑. ๓๖๘-๓๗๑) อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ต่อไปอีกว่า ทายกที่ฆ่าสัตว์มาเพื่อถวายเป็นอาหารแก่พระองค์และพระภิกษุสงฆ์ชื่อว่าได้กระทำบาป ทรงชี้ว่าบาปในการฆ่าสัตว์ถวายพระสงฆ์มีอยู่ ๕ ประการคือ (๑) บาปเมื่อออกคำสั่งให้หาสัตว์มาฆ่า (๒) บาปเมื่อสัตว์นั้นได้รับความเจ็บปวดจากการถูกลากจูงมายังที่ฆ่า (๓) บาปเมื่อออกคำสั่งให้ลงมือฆ่า (๔) บาปเมื่อสัตว์ที่ถูกฆ่านั้นเจ็บปวดทรมาน และ (๕) บาปเมื่อถวายเนื้อนั้นเป็นอาหารแก่พระสงฆ์โดยที่เป็นเนื้อต้องห้าม (เช่นเนื้อสุนัข: วินัยปิฎก ๑. ๒๑๘-๒๑๙) ขอให้สังเกตว่า บาปจากการฆ่าสัตว์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนี้มีทั้งส่วนที่มาจากการลงมือกระทำของผู้สังหาร และส่วนที่มาจากความเจ็บปวดทรมานของสัตว์ที่ถูกสังหาร

มีข้อที่พึงพิจารณาอยู่ประการหนึ่งคือ พระพุทธองค์ทรงไม่เห็นด้วยเมื่อมีผู้พยายามจะให้พระองค์มีพุทธบัญญัติให้คณะสงฆ์ทั้งหมดถือมังสวิวัติ (วินัยปิฎก ๒. ๑๗๑-๑๗๒) คัมภีร์เล่าว่า พระเวททตประสงค์จะทำสังฆเภทจึงได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงออกกฎว่าพระสงฆ์ทั้งหมดต้องถือมังสวิวัติ และถือวัตรที่เคร่งครัดอีกจำนวนหนึ่งเช่นการอยู่ตามโคนไม้ เป็นต้น พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วย ทรงชี้ว่าภิกษุรูปใดประสงค์จะถือวัตรเคร่งครัดก็ให้ถือได้ แต่จะไม่ทรงบังคับว่าภิกษุทั้งหมดต้องถือ ในส่วนของกฎฉันเนื้อสัตว์ ทรงอนุญาตว่าภิกษุสามารถฉันได้หากว่าเนื้อนั้นบริสุทธิ์ด้วยองค์สามประการตามที่กล่าวมาแล้ว พระเวททตได้รวบรวมพระภิกษุจำนวนหนึ่งที่ชอบการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดแยกเป็นคณะสงฆ์อีกคณะหนึ่ง ในที่อื่น ๆ ในคัมภีร์พุทธศาสนา เราจะพบว่าพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการอ้างวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดภายนอกว่าเป็นสิ่งแสดงถึงการมีคุณธรรม (อังคุตตรนิกาย ๒. ๗๑) ก่อนหน้าที่จะได้ตรัสรู้นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงผ่านการปฏิบัติวัตรที่เคร่งครัดยิ่งยวดมามากต่อมาก เช่นวัตรที่สอนว่าความบริสุทธิ์จะเกิดได้ก็ด้วยอาหาร ผู้ปฏิบัติวัตรดังกล่าวนี้จะต้องค่อย ๆ ลดปริมาณอาหารที่กินใน

แต่ละวันลง และอาหารดังกล่าวนั้นก็ต้องเป็นไปตามที่วัตร
ระบุเช่น พุทรา ถั่ว งา หรือข้าว วัตรที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง
เหล่านี้ให้ผลแต่เพียงทำให้พระองค์ทรงผ่ายผอมลงเท่านั้น
(มัชฌิมนิกาย ๑. ๘๐-๘๑) ความเกี่ยวพันระหว่างการ
ถือมั่งสวัริติและการทรมานตนในสมัยพุทธกาลเราอาจ
พบได้ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย ๑. ๓๔๒-๓๔๓ ในคัมภีร์
ดังกล่าวนี้ การถือมั่งสวัริติถูกจัดไว้ในลัทธิการทรมานตน
อย่างหนึ่ง ในบรรดาลัทธิการทรมานตนหลายอย่างเช่น
การบริโภคอาหารสัปดาห์ละครั้ง การยืนเป็นวัตร การถอน
เกศา เป็นต้น ในทัศนะของพุทธศาสนา การทรมานตน
ตามที่กล่าวมานี้ไม่อาจช่วยให้บุคคลบรรลุธรรมขึ้นมาได้
(สูตรนิบาต ๒๔๙) และเนื้อสัตว์พุทธศาสนาก็มิได้
มองว่าเป็นอาหารที่ก่อให้เกิดบาป ตรงกันข้าม การทำ
ร้ายสัตว์ฆ่าสัตว์ ตัดช่องย่องเบา ลักขโมย พูตเท็จ เป็นต้น
ต่างหากที่ก่อให้เกิดบาป (สูตรนิบาต ๒๔๒)

เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่เราควรสังเกตก็คือ พระพุทธองค์
ไม่ทรงยอมรับการถือมั่งสวัริติให้เป็นหนึ่งในบรรดาอหังการ
วัตรสำหรับพระภิกษุ เมื่อพระภิกษุได้รับพระเคนเนื้อสัตว์
และเนื้อนั้นบริสุทธ์ด้วยเกณฑ์สามประการที่กล่าวมาแล้ว
การปฏิเสธอาหารนั้นเท่ากับเป็นการพรากหายจากบุญ
อันจะพึงเกิดมีเพราะการถวายบิณฑบาต นอกจากนั้น
การอนุญาตให้ปฏิเสธอาหารอาจเป็นช่องทางให้พระ
ภิกษุสร้างนิสัยเลือกฉันอาหารตามความชอบ ในทัศนะ
ของพุทธศาสนา อาหารพึงพิจารณาว่าเป็นเพียงปัจจัย
ดำรงชีพดำรงอยู่ต่อไปได้เท่านั้น ภิกษุไม่พึงฉัน
อาหารด้วยความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ความเชื่อที่ว่า
การถือมั่งสวัริติเป็นการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์เป็นเพียงการ
ยึดมั่นในศีลพรตเท่านั้น อนึ่ง การถือมั่งสวัริติอาจก่อให้เกิด
อันตรายแก่ผู้ถือตรงที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมี
คุณธรรมเหนือกว่าผู้อื่น ผู้ถือมั่งสวัริติอย่างเป็นจิตใจ
อาจรู้สึกรังเกียจเนื้อสัตว์ แต่นี่ก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็น
การยึดมั่นอีกรูปแบบหนึ่งคือการยึดมั่นเชิงปฏิเสธสำหรับ
พุทธศาสนา มีความชั่วมากมายในโลกนี้ยิ่งกว่าการกิน
เนื้อสัตว์

สิ่งที่เราอภิปรายกันมาตั้งแต่ต้นเกี่ยวเนื่องกับวินัย
ของภิกษุหรือภิกษุณีที่กำหนดให้พระภิกษุและภิกษุณี
ต้องฉันอาหารที่หายากถวายอย่างมีข้อยกเว้นที่จำกัด จะ
อย่างไรก็ตาม ข้อพิจารณาเรื่องการกินเนื้อสัตว์สำหรับ
อุบาสกและอุบาสิกาในพุทธศาสนาก็คล้ายคลึงกัน แม้
จะไม่ตรงกันหมดทุกประการก็ตาม ขรวาาสมีโอกาส
ดูแลเรื่องการกินมากกว่านักบวช เพราะขรวาาสเป็น
ผู้ซื้อหาอาหารบริโภคเอง อุบาสกอุบาสิกาแม้จะต้อง
บริโภคอาหารตามฐานะทางเศรษฐกิจ แต่กระนั้นก็ต้อง
ถือว่ามีโอกาสได้เลือกกินอาหารมากกว่าพระสงฆ์ สำหรับ
ขรวาาส การปฏิเสธอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไมถือว่าเป็น
การตัดบุญกุศลของผู้อื่น ทั้งไม่ถือว่าเป็นการเลือกกิน
เกินไปกว่าการเลือกบริโภคที่ขรวาาสทำกันเป็นปกติ
นิสัยกันอยู่แล้ว จะอย่างไรก็ตาม สำหรับขรวาาสที่ถือ
มั่งสวัริติ หากรู้สึกกังวลว่าตนเองอาจถูกมองว่าตนว่า
มีคุณธรรมเหนือผู้อื่น ก็ไม่ควรปฏิเสธอาหารที่ปรุงด้วย
เนื้อเมื่ออยู่ในสถานะเป็นแขกของผู้อื่น อนึ่ง แม้ขรวาาส
ก็ต้องตระหนักว่าการถือมั่งสวัริติอาจทำให้หลงว่าตน
เหนือผู้อื่นและการถือมั่งสวัรินั้นอาจกลายมาเป็น
ความยึดมั่นอย่างใหม่ได้ การถือมั่งสวัรินั้นขรวาาส
อาจถือได้ง่ายกว่าพระสงฆ์เพราะพระสงฆ์มีข้อจำกัดดัง
ที่กล่าวมาข้างต้น ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าการถือมั่งสวัริติ
แพร่หลายในหมู่ขรวาาสมากกว่าพระสงฆ์ โดยทั่วไป
สังคมพุทธเห็นว่าพระสงฆ์คือบุคคลที่ได้รับการเรียกร้อง
ให้มีมาตรฐานด้านความประพฤติสูงกว่าขรวาาส ในเมื่อ
พระสงฆ์เองพุทธศาสนาก็ไม่ได้คาดหวังว่าจะต้องถือ
มั่งสวัริติ อุบาสก อุบาสิกาอาจตั้งคำถามได้ว่าเหตุใด
เราจึงต้องถือมั่งสวัริติด้วยเล่า

พุทธศาสนาสอนเอาไว้ชัดเจนว่า อุบาสกหรือ
อุบาสิกาในพุทธศาสนาไม่พึงฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร หรือ
ใช้ให้คนอื่นฆ่า การลงมือฆ่าเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ดี
จัดเป็นการละเมิดศีลข้อปาณาติบาตเสมอเหมือนกัน จาก
ที่กล่าวมานี้ก่อให้เกิดคำถามว่า การที่อุบาสกหรืออุบาสิกา
ซื้อเนื้อจากคนขายเนื้อจะถือว่าเป็นบาปฐานที่สนับสนุน

ปาณานิบาตหรือไม่ มีข้อความบางแห่งในคัมภีร์ (อังคุตตรนิกาย ๒. ๒๕๓) กล่าวเอาไว้ว่า บุคคลย่อมเกิดในนรกหากว่าเขา ฆ่าสัตว์เองก็ดี ใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ดี การใช้ให้ฆ่าในที่นี้น่าจะหมายถึงการสั่งโดยตรง เป็นต้น ว่าสั่งว่า “ทำไมไม่ไปล่าสัตว์กันล่ะ” แน่แน่นอนว่า หากเราสั่งให้คนขายเนื้อฆ่าสัตว์เพื่อเรา การกระทำนั้นย่อมผิดศีลข้อที่หนึ่ง ในประเทศตะวันตก สัตว์ที่จับบริโภคเนื้อจะถูกฆ่าในโรงฆ่าสัตว์ขนาดใหญ่และคนขายเนื้อก็ทำหน้าที่เพียงแค่นำเนื้อเท่านั้น ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาส่วนใหญ่ นั้น โรงฆ่าสัตว์ขนาดใหญ่เช่นนี้มักไม่ค่อยมี (โรงฆ่าสัตว์เหล่านี้อาจมองได้ว่าเป็นนรกบนพื้นดินนั่นเอง) ด้วยเหตุนี้ การบริโภคเนื้อสัตว์ภายใต้สภาพการดังกล่าวนี้จึงอยู่ใกล้การมีความเกี่ยวข้องกับความตายของสัตว์มากกว่า ข้อเท็จจริงนี้อาจช่วยลดปริมาณการบริโภคเนื้อสัตว์ลงได้บ้างกระมัง

คัมภีร์พุทธศาสนา (อังคุตตรนิกาย ๒. ๒๐๘) กล่าวเอาไว้ชัดเจนว่า การยังชีพด้วยการเป็นคนขายเนื้อก็ดี เป็นพรานก็ดี เป็นชาวประมงก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นมิจฉาอาชีวะ อาชีวะที่ไม่บริสุทธิ์เหล่านี้สมควรที่พุทธศาสนิกชนพึงละเว้น การเลี้ยงสัตว์เพื่อฆ่าขายเนื้อก็จัดเป็นมิจฉาอาชีวะด้วยเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนา คนขายเนื้อ (คนฆ่าและขายเนื้อสัตว์) มักไม่ใช่พุทธศาสนิกชน ส่วนใหญ่มักเป็นมุสลิม การที่ต้องยังชีพด้วยการฆ่าสัตว์เช่นนี้ทำให้คนเหล่านี้มักถูกมองว่าเป็นคนบาปและมักได้รับการปฏิบัติในฐานะคนนอกสังคม จะอย่างไรก็ตาม เราอาจพบชาวพุทธที่ประกอบอาชีพประมง แต่คนเหล่านี้ก็มักมีสถานะทางสังคมที่ต่ำเนื่องเพราะอาชีพนั้น เนื่องจากปลาในความรู้สึกของคนเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานะต่ำกว่าสัตว์บก การทำอาชีพประมงจึงดูเป็นบาปน้อยกว่าการฆ่าเนื้อขาย บางครั้งชาวประมงก็แก้ตัวว่า พวกเขาไม่ได้สังหารปลา หากแต่ปลาทั้งหลายตายเองเมื่อถูกยกขึ้นมาจากน้ำ ข้อแก้ตัวดังกล่าวนี้เป็นเพียงความพยายามที่จะแยกตัวเองออกมาให้ห่างไกลจากการกระทำที่สังคมพุทธถือว่า

อกุศลกรรมเท่านั้นเอง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้คนมักจะจับปลาบริโภคเอง ซึ่งแน่นอนว่าเป็นการละเมิดศีลข้อปาณานิบาต กระนั้นก็ตาม หากว่าการจับปลาบริโภคนี้ยังไม่ก้าวไปถึงขั้นเป็นอาชีพ การกระทำนี้ก็ไม่ได้จัดว่าเป็นมิจฉาอาชีวะในพุทธศาสนา

ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาท การถือมังสวิรัตินั้นเป็นสิ่งที่ยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นคุณความดี แต่ก็มีคนปฏิบัติน้อยมาก (Gombrich, 1971 : 260-262 ; W.King, 1964: 281-284; World Fellowship of Buddhist Review, 1983) มีคนจำนวนไม่มากนักที่ถือมังสวิรัตินี้ในสังคมพุทธเถรวาท และหนึ่งในจำนวนคนเหล่านี้ก็คืออดีตผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนามักรู้สึกว่าการกินเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่นั่นก็เป็นเพียงความผิดในความรู้สึกเท่านั้น ในชีวิตจริงฆราวาสส่วนใหญ่จะบริโภคเนื้อสัตว์ แต่ในวันพระ หรือระหว่าง การปฏิบัติสมาธิ บางคนอาจงดเว้นไม่กินเนื้อสัตว์ สำหรับพระสงฆ์ มีเพียงไม่กี่รูปที่แสดงตนว่านิยมการถือมังสวิรัตินี้ในประเทศพม่า ซึ่งบางคนจะถือมังสวิรัตินี้ระหว่างปฏิบัติธรรม (Kawanami, 1990 : 27) โดยทั่วไป ประชาชนมักรู้สึกว่าการบริโภคเนื้อสัตว์ที่มีปัญญาน้อย หรือสัตว์ที่มีขนาดเล็กเป็นบาปน้อยกว่าการบริโภคเนื้อของสัตว์ที่ฉลาดหรือมีขนาดใหญ่ (สัตว์ขนาดใหญ่ต้องใช้ความพยายามมากกว่าในการฆ่า การฆ่าสัตว์ใหญ่จึงแผ่อกุศลเจตนาที่แรงกว่าการฆ่าสัตว์เล็ก : ดู Conze, 1959: 70) ในบรรดาเนื้อทั้งหลาย การกินเนื้อวัวถือว่าเป็นบาปมากที่สุด (ในประเทศพม่าช่วงก่อนหน้าที่จะถูกยึดครองโดยอังกฤษ การฆ่าวัวถือเป็นการทำฆาตกรรมผิดกฎหมาย ในช่วง ค.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๖๒ ทางราชการกำหนดให้ การฆ่าวัวเป็นอาชญากรรมเช่นเดียวกันนี้) การบริโภคเนื้อหมูถือว่าบาปรองลงมา ถัดจากนั้นก็เนื้อแพะหรือไก่ การกินไข่ก็ถือเป็นบาปเช่นเดียวกัน แต่เป็นบาปที่เบา ที่การกินไข่เป็นบาปก็เพราะคิดกันว่าภายในไข่นั้นมีชีวิต การกระทำเพื่อปรุงเป็นอาหารก็เท่ากับ

ฆ่าสัตว์ ในประเทศศรีลังกา จะไม่มีการปรุงอาหารด้วย ไข่สำหรับถวายพระสงฆ์ในวัด นอกจากนั้น ชนชั้นกลาง ที่เคร่งครัดในพุทธศาสนา เมื่อจะบริโภคไข่ก็จะซื้อ 'ไข่ ชาวพุทธ' ซึ่งได้แก่ไข่ที่ผู้ขายได้กระเทาะให้แตกไว้ก่อน แล้วมาปรุงเป็นอาหาร ในบรรดาสัตว์ที่กล่าวมาทั้งหมด การบริโภคปลาถือว่าเป็นบาปน้อยที่สุด ปลาเป็นสัตว์ที่ เข้าใจกันว่ามีปัญญาน้อย และการฆ่าปลาก็ไม่ต้องใช้ ความพยายามมากเพราะเหตุที่การกินปลาเป็นบาปน้อย ที่สุดนี้เอง ปลาจึงถือว่าเป็นเนื้อสัตว์ที่สังคัมพุทธบริโภค มากที่สุด การที่ปลาเป็นอาหารที่แพร่หลายที่สุดนี้อาจ เห็นได้จากคำพูดของคนไทยเมื่อกล่าวถึงความอุดม สมบูรณ์ของประเทศไทยว่า 'ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว' เป็นต้น

ในส่วนของฝ่ายมหายาน มีคัมภีร์ของพุทธศาสนา มหายานจำนวนหนึ่งที่แสดงท่าทีและเหตุผลชัดเจนว่า เห็นด้วยกับการที่ชาวพุทธจะถือมังสวิริติ การสนับสนุน มังสวิริติของฝ่ายมหายานอาจเป็นผลมาจากการถูกวิพากษ์ วิวิจารณ์โดยศาสนาเช่นในเรื่องที่ชาวพุทธบริโภคเนื้อสัตว์ จะอย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของทศนะที่สนับสนุนว่า ชาวพุทธไม่ควรบริโภคเนื้อสัตว์ของฝ่ายมหายาน น่าจะ อยู่ที่เหตุผลเรื่องความเมตตา ในมหาปริณิรวาณสูตรของ ฝ่ายมหายาน มีข้อความกล่าวเอาไว้ว่า การกินเนื้อสัตว์ เป็นการทำลายเมล็ดพันธุ์แห่งมหาเมตตากรุณา (Kipleau, 1981: 34) รุค (Ruegg, 1980 : 234-241) ตั้งข้อสังเกต ว่า นี่เป็นครั้งแรกที่คัมภีร์พุทธศาสนาเน้นถึงการที่ชาว พุทธพึงงดเว้นไม่บริโภคเนื้อสัตว์ โดยมีเหตุผลสำคัญว่า สรรพสัตว์ล้วนแล้วแต่มีตถาคตครุระ หรือศักยภาพที่ จะรู้แจ้ง เช่นเดียวกับมนุษย์ ในพระสูตรที่กล่าวถึงข้างต้น พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ชัดเจนว่า 'ตถาคตขอสงัดว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป สวากของเร ทั้งหลายทั้งปวงจะ บริโภคเนื้อสัตว์ไม่ได้' ในโพธิสัตตวปราฏิโมกข์ มี ข้อความกล่าวเอาไว้ว่า อาหารที่ปรุงจากเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ ไม่พึงนำไปถวายพระสงฆ์ แต่ถ้าเลี้ยงไม่ได้ พระภิกษุก็ ต้องฉันอาหารนั้น (Bendall & Richardson, 1971 : 143)

ในตอนท้ายของลังกาวตารสูตร (Suzuki, 1932 : 211-223) มีเหตุผลต่อเนื่องกันยืดยาวที่ได้แย้งการบริโภค เนื้อสัตว์ และในทีเดียวกันนี้ปรากฏพระพุทธวจนะที่ แย้งแนวคิดเรื่องเกณทวินิจฉัยว่าเนื้อนั้นเป็นสิ่งบริสุทธิ์ สามประการที่เราพิจารณากันมาแล้วในตอนต้น การที่ คัมภีร์ฝ่ายมหายาน ปรากฏข้อความที่ขัดแย้งกับคัมภีร์ ที่มีมาก่อนหน้านี้ของฝ่ายเถรวาทเป็นเรื่องที่น่าเคลือบแคลง คัมภีร์มหายานมักจะปฏิเสธหรือตีความใหม่เมื่อ พบแนวคิดที่ตนเองเห็นว่ายอมรับไม่ได้ในคำสอนดั้งเดิม หากไม่ปฏิเสธหรือตีความใหม่ก็อาจอธิบายว่าสิ่งที่พระ พุทธเจ้าทรงสอนเช่นนั้นเป็นเพียงกุศโลบายนำไปสู่ เป้าหมายบางอย่างเท่านั้น เหตุผลสำคัญที่แย้งว่าชาว พุทธไม่ควรบริโภคเนื้อสัตว์ในลังกาวตารสูตรอาจสรุป ได้ดังนี้คือ

๑. สรรพสัตว์ในอดีตชาติที่ยาวนานย่อมเคยเกิด เป็นญาติมิตรของเรา บุคคลพึงมองสรรพสัตว์ อุปมาว่า เป็นพระหนึ่งบุตรเพียงคนเดียวของเรา เมื่อมองสรรพ สัตว์ด้วยเมตตาประหนึ่งบุตรเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่ควรบริโภค เนื้อสัตว์
๒. ผู้ที่กินเนื้อสัตว์ย่อมมีกลิ่นกายเน่าเหม็นเป็น ที่สะอิดสะเอียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งผู้ที่กินเนื้อสัตว์นั้น ย่อมมีกิตติศัพท์ในทางเลวร้าย
๓. การที่ชาวพุทธบริโภคเนื้อสัตว์ย่อมส่งผลให้การ ประกาศธรรมในพุทธศาสนาไม่น่าเชื่อถือ เมื่อเป็น เช่นนี้พระโพธิสัตว์ย่อมไม่อาจแสดงธรรมให้ใครยอมรับ ได้
๔. เนื้อสัตว์โดยตัวมันเองเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง
๕. การกินเนื้อสัตว์ทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า นอกจากนั้นเนื้อสัตว์ยังส่งเสริมให้ผู้บริโภคมีจิตใจที่ หยิ่งยะโสเช่นเดียวกับการบริโภคหัวหอม กระเทียม และ เมรัย (ตรงนี้ดูเหมือนมหายานจะได้รับอิทธิพลความคิด จากลัทธิโยคะของฮินดู)

๖. ผู้บริโภคเนื้อสัตว์ย่อมผันร้ายหลักไม่เป็นสุข (ตรงนี้มีข้อความเพิ่มเติมว่าตรงกันข้าม การมีเมตตา ย่อมช่วยให้บุคคลนอนหลับสนิทและเป็นสุข) นอกจากนั้น การบริโภคเนื้อสัตว์ยังทำให้ผู้บริโภคกังวลกลัดกลุ้ม สุขภาพและระบบการย่อยอาหารก็ทำงานได้ไม่ดี พระโพธิสัตว์พึงบำรุงพลังแห่งคุณความดีและสุขภาพให้เกิดมี และสมบูรณ์ด้วยการบริโภคข้าว งาม น้ำผึ้ง น้ำมัน เนย เหลว น้ำอ้อย น้ำตาล เป็นต้น

๗. การบริโภคเนื้อสัตว์ย่อมนำไปสู่กำเนิดที่เป็น ทุกติภูมิเช่นเกิดเป็นสัตว์ที่ต้องยังชีพด้วยการกินเนื้อสัตว์ อื่น หรือไม่ก็เกิดเป็นคนชั้นต่ำ ตรงกันข้าม การถือ มังสวิริติย่อมนำไปสู่กำเนิดที่เป็นสุคติภูมิ

๘. หากไม่มีการบริโภคเนื้อสัตว์ ย่อมไม่มีการ ทำลายชีวิตสัตว์เพื่อนำเนื้อมาซื้อขายเป็นอาหารในท้อง ตลาด

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเราจะเห็นว่ามีเหตุผลหลาย ประการที่ลัทธิภิกษุธรรมใช้สนับสนุนการถือมังสวิริติ เช่น ความรักความเมตตา และหน้าที่ที่จะพึงตอบแทน บุญคุณผู้ที่มีคุณต่อเราในอดีตชาติ (ข้อ ๑) ; ความ ระแวดระวังตนเอง (ข้อ ๒) ; ความจำเป็นที่จะต้อง ปกป้องธรรม (ข้อ ๓) ; ความสะอาดสะอ้าน (ข้อ ๔) ; เหตุผลด้านการส่งเสริมหรือขัดขวางการปฏิบัติธรรม (ข้อ ๕) ; เหตุผลด้านสุขภาพและพลานามัยทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ (ข้อ ๖) ; เหตุผลด้านการให้ผลของกรรม (ข้อ ๖ และ ๗) ; และเหตุผลเรื่องผลดีที่จะตามมาจากการ งดเว้นไม่บริโภคเนื้อสัตว์ (ข้อ ๘) ในตอนท้ายพระ สูตรสรุปว่า การละเว้นไม่บริโภคเนื้อสัตว์มีอานิสงส์เป็น คุณความดี แนวคิดที่บอกว่าเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ชาวพุทธ สามารถบริโภคได้เป็นแนวคิดแบบพุทธอย่างปละม ๆ ตลอดพระชนม์ชีพพระพุทธองค์ไม่ทรงเคยเสวยเนื้อสัตว์ เลย

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๕ หลังจากที่พุทธ ศาสนาแผ่ขยายไปได้แผ่อิทธิพลกว้างขวางออกไปท่าน

ฟาเทียนพระภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปศึกษาธรรมใน ประเทศอินเดียได้เขียนรายงานไว้ว่า ในตลาดของแคว้น แคว้นสำคัญที่นับถือพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่ามีร้านขาย เนื้อสัตว์เลย อย่างไรก็ตาม การซื้อขายเนื้อก็ยังคงมีอยู่ ในกลุ่มชนชั้นต่ำ (Legge, 1965 : 43) นอกออกไปจาก ประเทศอินเดีย แนวคิดเรื่องการถือมังสวิริติจะส่งผลใน ทางปฏิบัติในประเทศทางตะวันออกที่นับถือพุทธศาสนา อยู่ไม่น้อย ในคริสต์ศักราช ๕๑๑ จักรพรรดิของจีนมี พระบรมราชโองการให้รวมการกินเนื้อสัตว์เป็นความผิด ในบรรดาความผิดทั้งหลายที่ระบุไว้ในกฎหมายพิทักษ์ ชีวิตสัตว์ ผลจากราชโองการดังกล่าวนี้ทำให้การบริโภค เนื้อสัตว์ลดน้อยลงในหมู่พุทธศาสนิกชน และมีส่วนทำ ให้วัดในประเทศจีนสมัยนั้นเลิกการบริโภคเนื้อสัตว์อย่าง เด็ดขาดในเวลาต่อมา (Welch, 1967 : 112-113) การ ถือมังสวิริติกลายเป็นสิ่งที่พระภิกษุและภิกษุณีใน ประเทศทางตะวันออกต้องยึดถือปฏิบัติในฐานะวินัย ของนักบวช (Dharma Realm, 1981) สำหรับฆราวาส ที่เคร่งครัดในพุทธศาสนา การถือมังสวิริติกลายเป็นสิ่ง ธรรมดาสามัญ การงดเว้นไม่บริโภคเนื้อสัตว์ถือเป็นนัย แฝงประการหนึ่งของศีลข้อปาณาติบาต และถือเป็นนัย แฝงประการหนึ่งของปณิธานของพระโพธิสัตว์ด้วย (Welch, 1967 : 365) สำหรับชาวพุทธจีน การที่พระ สงฆ์เถรวาทจีนเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่ได้ การกินเนื้อ สัตว์ ถือเป็นการปฏิบัติที่ผิดสมณสาธูปอย่างแรง แนวคิด เกี่ยวกับการบริโภคเนื้อสัตว์ของพุทธศาสนาแบบจีนนี้ ต่อมาได้แผ่ไปยังเกาหลีและญี่ปุ่น ประเทศญี่ปุ่นนั้นถือ กันว่าเป็นประเทศมังสวิริติมาตลอดจนถึงกลางคริสต์ ศตวรรษที่ ๑๙ (Kipleau, 1981 : 34) ก่อนนั้นชาว ญี่ปุ่นไม่บริโภคเนื้อวัวจนกระทั่งเมื่อญี่ปุ่นต้องเปิดประเทศ รับอารยธรรมตะวันตกในคริสต์ศักราช ๑๘๖๘ พฤติ กรรมบริโภคเนื้อสัตว์แบบชาวตะวันตกจึงเริ่มเข้ามา มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมบริโภคของคนญี่ปุ่น วัดใน ประเทศญี่ปุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดเซนยังคงถือมังสวิริติ อยู่เช่นเดิมอย่างเหนียวแน่น แม้จะมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า พระบวชใหม่ยังบริโภคเนื้อสัตว์เมื่อออกมานอกวัดก็ตาม (Kipleau, 1981 : 27)

ในประเทศทางเหนือที่นับถือพุทธศาสนาแบบ มหายาน สภาพอากาศที่หนาวเย็นอย่างรุนแรง ส่งผล ให้พืชผลโตได้ได้น้อย ความจำเป็นนี้ทำให้พุทธ- ศาสนิกชนต้องบริโภคเนื้อสัตว์ จะยกเว้นก็แต่ลามะ บางรูปเท่านั้น (Bell, 1928 : 217-234) สำหรับลามะ ที่ยังฉันเนื้อสัตว์อยู่ ลามะเหล่านี้อาจทำพิธีส่งวิญญาณ ของสัตว์ที่ตายแล้วให้เกิดในสุคติภูมิ อาชีพหลัก ของผู้คนในแถบนี้คือการเลี้ยงปศุสัตว์แบบเร่ร่อนกลาง พุ่มหญ้าบนเทือกเขาสูงของทิเบต หรือท่ามกลางทุ่งหญ้า ในมองโกเลีย เนื้อสัตว์จึงมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของชนในแถบนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้คนก็มักจะงดเว้น ไม่กินเนื้อสัตว์ในวันพระ ก่อนหน้าที่ทิเบตจะถูกยึดครอง โดยจีนคอมมิวนิสต์ วันพระจะเป็นวันที่ห้ามฆ่าสัตว์ นอกจากนั้นคนที่ประกอบอาชีพฆ่าสัตว์ขายจะถูกมอง อย่างรังเกียจในประเทศทิเบต วิธีฆ่าสัตว์แบบใช้มีดซึ่ง เป็นวิธีที่ตรงไปตรงมาที่สุดเป็นวิธีที่ไม่นิยมใช้ ชาว ทิเบตมักฆ่าสัตว์ด้วยวิธีรมก๊าซให้ตาย ในขณะที่ชาวพุทธ เถรวาทเห็นว่าการกินเนื้อสัตว์เล็กน้อยกว่าการกิน เนื้อสัตว์ใหญ่ ชาวพุทธทิเบตกลับเห็นว่า การฆ่าสัตว์ใหญ่ (เช่น วัว แกะ แพะ) จำนวนน้อยเป็นบาปน้อยกว่าการ ฆ่าสัตว์เล็กแต่ปริมาณมาก (Ekvall, 1964:75) อาจ เป็นเพราะแนวคิดที่ต่างกันนี้ก็ได้ที่ส่งผลให้ประเทศที่ นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาทมีปลาชุกชุม ในขณะที่ ประเทศทิเบตมีปศุสัตว์ชุกชุม การไม่บริโภคปลาและ สัตว์ปีกของชาวทิเบตนี้ส่วนหนึ่งเป็นพฤติกรรมที่สัมพันธ์ กับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพคนตายโดยวิธี ปลงศพให้เป็นอาหารของนกและปลา ชาวทิเบตนั้นได้ เชื่อว่าเป็นชนชาติที่รักและเมตตาสัตว์ แม้กระทั่งจะ บริโภคน้ำผึ้ง ชาวทิเบตก็รู้สึกตะขิดตะขวงใจ เพราะการ ตีผึ้งในความรู้สึกของพวกเขาอาจแปลความหมายว่า เป็นการแย่งชิงทรัพย์สินของผึ้งและเป็นการทำฆาตกรรม ผึ้งไปพร้อม ๆ กันด้วย

ในประเทศตะวันตก การถือมังสวิรัตินั้นหมู่ชาว พุทธปรากฏแพร่หลายกว่าในหลาย ๆ ส่วนของประเทศที่

นับถือพุทธศาสนาในเอเชีย ข้อนี้อาจเป็นเพราะชาว ตะวันตกคาดหวังสูงว่าชาวพุทธจะต้องไม่เบียดเบียน ผู้อื่น นอกจากนี้ การที่ประเทศตะวันตกมีการถือ มังสวิรัตินั้นมากกว่าตะวันออกก็ดี การที่อาหารมังสวิรัตินี้ มีคุณภาพเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายก็ดี การที่ประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอเมริกา รับเอาอิทธิพลของพุทธ- ศาสนาแบบมหายานก็ดี น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ ทำให้ชาวพุทธตะวันตกถือมังสวิรัตินั้นมากกว่าชาวพุทธ ตะวันออกที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาท ในอังกฤษ เมื่อชาวพุทธถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุชาวตะวันตก ที่มาบวชตามคติพุทธแบบไทย ถ้าชาวพุทธนั้นเป็นคน ไทย อาหารที่ถวายพระมักเป็นอาหารที่ปรุงจากเนื้อ แต่ ถ้าเป็นชาวพุทธตะวันตก อาหารที่ถวายพระมักเป็น อาหารมังสวิรัตินี้ ค่อย ๆ ส่งผลให้ชาวพุทธไทยเริ่ม เปลี่ยนมาถวายอาหารมังสวิรัตินี้แก่พระภิกษุมากขึ้นกว่า เดิม

การใช้สัตว์เป็นเครื่องทดลอง

ในโลกสมัยใหม่ สัตว์ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทดสอบ สินค้าที่ผลิตขึ้นมาใหม่ ตลอดจนเป็นเครื่องมือทดลอง ในงานวิจัยและฝึกอบรมด้านการแพทย์ เป็นจำนวนมาก เมื่อพิจารณาจากมุมมองของพุทธศาสนา การใช้สัตว์ เป็นเครื่องมือทดลองตามที่กล่าวมานี้ไม่ต่างจากการใช้ สัตว์บูชาในศาสนาพราหมณ์ ไม่ว่าสัตว์นั้นจะถูกใช้ เป็นเครื่องมือในนามของศาสนาวิทยาศาสตร์หรือความรู้ ก็ตาม เจตนาในการใช้สัตว์เป็นเหยื่อดังกล่าวนั้นก็คือ เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เอง การใช้สัตว์เป็นเครื่อง มือทดลองเห็นได้ชัดว่าขัดกับศีลข้อปาณาติบาต การใช้ สัตว์เป็นเครื่องมือทดลองในการวิจัยทางการแพทย์มี เหตุผลที่สำคัญคือเพื่อค้นหายาหรือวิธีการทางการแพทย์ สำหรับมาเยียวยาคนเจ็บป่วย จะอย่างไรก็ตาม จริยธรรมในพุทธศาสนาไม่ใช่จริยธรรมแบบที่วางอยู่บน หลักการที่ว่า วิธีการไม่สำคัญ เป้าหมายต่างหากที่สำคัญ (ยกเว้นแนวคิดเรื่องกุศลบาปในฝ่ายมหายาน) เมื่อมอง จากทัศนะแบบพุทธดั้งเดิม การฆ่าสัตว์เป็นบาป และ

بابนี้มีน้ำหนักมากกว่าเมื่อเทียบกับความดีที่เกิดจากการค้นพบยาที่มีคุณภาพกว่าเดิมโดยอาศัยสัตว์ที่ตายไปนั้นเป็นเครื่องมือในการทดลอง (King, 1964 : 281) เมื่อเป็นเช่นนี้ คำถามคือ ชาวพุทธควรใช้ยาที่ได้มาโดยวิธีการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือทดลองหรือไม่ คำถามนี้หากตอบโดยใช้แนวคิดเรื่องการกินเนื้อสัตว์ของฝ่ายเถรวาทที่กล่าวมาแล้วเป็นเกณฑ์ การใช้ยาดังกล่าวนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ชาวพุทธยอมรับได้ ตรงกันข้าม ฝ่ายมหายานที่เห็นต่างจากฝ่ายเถรวาทในเรื่องมังสวัตินิจาจะใช้เกณฑ์เรื่องการบริโภคเนื้อสัตว์ของตนมาตัดสิน แล้วบอกว่าการใช้ยาดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ ในอีกแง่มุมหนึ่ง ฝ่ายเถรวาทอาจพิจารณาว่าการใช้สัตว์ทดลองยาผิดเพราะขัดต่อศีลข้อปาณาติบาต ในขณะที่ฝ่ายมหายานอาจใช้หลักอุपाยโกศลหรือกุศโลบายมาอธิบายว่าสิ่งนี้อาจยอมรับได้หากสามารถชี้ให้เห็นว่าเป็นความจำเป็นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตามวิธีคิดแบบคณาจารย์ได้ชี้เอาไว้ว่า หลักอุपाยโกศลให้ความชอบธรรมเฉพาะแก่การฆ่าบุคคลซึ่งกำลังจะทำความชั่วร้ายอย่างมหันต์เท่านั้น หลักนี้ไม่ได้ให้ความชอบธรรมแก่การฆ่าสัตว์ที่ปราศจากความผิดโดยหวังว่าการฆ่านั้นจะช่วยเหลือผู้อื่น เกี่ยวกับเรื่องนี้ท่านไซโด เคนนาเวย์พระเซนชาวตะวันตกได้ยอมรับอย่างเคร่งครัดว่า การพัฒนาหลายอย่างในยาและศัลยกรรมสมัยใหม่ได้มาด้วยวิธีการศึกษาและทดลองกับสัตว์ ท่านกล่าวว่า

จากมุมมองของพุทธศาสนา ใครก็ตามที่กระทำการดังกล่าวนี้จะต้องตระหนักและยอมรับผลกระทบที่ตนได้สร้างขึ้น ความตระหนักนี้อาจแสดงออกด้วยการพยายามทำให้การทดลองนั้นสร้างความเจ็บปวดแก่สัตว์ที่ใช้ทดลองน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ หากมีวิธีการอื่นที่ไม่ต้องใช้สัตว์ทดลองเลยก็ควรเลือกใช้วิธีการที่ว่านั้น การฆ่าจะกระทำได้อีกเฉพาะในกรณีที่เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดเท่านั้น การปฏิบัติต่อสัตว์ที่ใช้ทดลองก็ต้องกระทำด้วยความนุ่มนวลระมัดระวังและเคารพในชีวิต

ของสัตว์เหล่านั้น นอกจากนั้น ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมั่นใจว่าความรู้ที่ใช้ในการทดลองนั้นถูกต้อง

(Shasta Abbey, 1980 : 23)

แน่นอนการทดสอบในหลายกรณีเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแต่ก็ต้องทดสอบก็เพราะเหตุผลด้านความลับและการแข่งขันทางการค้า ควรมีการชี้ให้เห็นว่า ความเจ็บป่วยของผู้คนในโลกสมัยใหม่นี้จำนวนมากเป็นผลมาจากการใช้ชีวิตที่พวกเขาได้เลือกเอง เช่นการสูบบุหรี่ ดื่มของมีนเมา และการกินอาหารเพื่อลดความอ้วน สิ่งที่เราควรถามคือ ทำไมสัตว์จะต้องรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำที่โง่เขลาของมนุษย์ด้วยเล่า (Story, 1976 : 369-371) จะอย่างไรก็ตาม นี่ไม่ได้แปลว่าในทัศนะของพุทธศาสนา คนที่เจ็บป่วยจากการใช้ชีวิตที่ไม่เหมาะสมเป็นบุคคลที่เราไม่ควรช่วยเหลือ สิ่งหนึ่งที่ชาวพุทธส่วนใหญ่น่าจะเห็นด้วยไม่ว่าเขาจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือทดลองทางการแพทย์ก็คือวิธีการต่อต้านการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือทดลองที่ดำเนินไปบนพื้นฐานของความโกรธแค้นและรุนแรงที่กลุ่มบุคคลบางกลุ่มเช่นกลุ่มองค์กรที่เรียกชื่อว่า Animal Liberation Front (กลุ่มนี้ปฏิบัติการอยู่ในประเทศอังกฤษ) ใช้อยู่ เป็นวิธีการที่ไม่ถูกต้องและเป็นสิ่งแสดงให้เห็นความยึดมั่นอยู่กับความเห็นของตน หากจะช่วยเหลือสัตว์ตามคติของพุทธศาสนา วิธีการคือเราควรซื้อสัตว์เหล่านั้นจากหน่วยงานที่จะใช้สัตว์ที่กล่าวถึงในการทดสอบศาสนาเช่นก็ประสบความสำเร็จที่ย่งยากในการตัดสินใจเช่นเดียวกับพุทธศาสนา ในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นดินแดนที่ศาสนิกในศาสนาเชนมีอิทธิพลและบทบาทสำคัญในธุรกิจยา สัตว์ก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทดสอบในกรณีที่เป็นจริง ๆ แต่หลังจากที่ใช้ทดสอบแล้ว สัตว์เหล่านี้จะได้รับการฟื้นฟูสุขภาพด้วยเครื่องมือฟื้นฟูสุขภาพที่จัดเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้วในห้องปฏิบัติการ และหากว่าเป็นไปได้ที่สัตว์เหล่านั้นจะกลับไปมีชีวิตเช่นเดิม พวกมัน

ก็จะถูกปล่อยให้กลับไปสู่ป่าอีกครั้ง (Chapple, 1992 : 59)

ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนา เมื่อมีการถกเถียงกันด้วยเรื่องการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือทดลอง เป็นที่น่าเสียดายว่ามักขาดแคลนการให้ข้อมูลข่าวสาร ในหมู่พุทธศาสนิกชนตะวันตก มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อต่อสู้เรียกร้องในเรื่องนี้ เช่นกลุ่ม Buddhist Animal Right ในประเทศอังกฤษ กลุ่ม Buddhist Concerned for Animal ในอเมริกา (World Fellowship of Buddhist Review, 1984 : 73-79) กลุ่มหลังนี้เน้นเรื่องการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือในการทดลอง การเลี้ยงสัตว์เพื่อป้อนสู่โรงงานฆ่าสัตว์ และการกักขังทรมานสัตว์

การคุ้มครองเผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิต

ระบบคุณค่าของสังคมพุทธแบบดั้งเดิมสามารถให้ความมั่นใจแก่เราได้ว่า สิ่งแวดล้อมตลอดจนเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ จะไม่ถูกผลาญให้สูญสิ้นไป อิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยม หรือทุนนิยม โดยรัฐสมัยใหม่ ส่งผลให้ธรรมชาติถูกกัดกร่อนลงเรื่อย ๆ เพื่อยับยั้งอิทธิพลในทางทำลายของลัทธิบริโภคนิยมดังกล่าวนี้ กระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้เริ่มทำงานในหลายประเทศ ตัวอย่างเช่นประเทศไทยซึ่งผู้นำในการอนุรักษ์ป่า ได้แก่ พระสงฆ์ พระสงฆ์เหล่านี้ที่รู้จักกันดี ก็เช่น อาจารย์พงษ์ศักดิ์ เดชธัมโม (Batchelor & Brown, 1992 : 92) บางครั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็กระทำโดยรัฐบาล ดังที่รัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายห้ามการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ดังที่ทานกิกซุโฟรี ได้กล่าวเอาไว้ (Sandell, 1987 : vii) งานขั้นต่อไปสำหรับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต้องการการชี้ให้ผู้นำของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาซึ่งกำลังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของรูปแบบการพัฒนาประเทศแบบตะวันตก เห็นว่าอะไรคือแนวทางใหม่ในการพัฒนาซึ่งคิดขยายออกมาจากรากฐานคือพุทธธรรม

แนวคิดอนุรักษ์ธรรมชาติแบบตะวันตก ให้ความสนใจเป็นอย่างมากต่อการป้องกันไม่ให้เผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งสูญหายไปจากโลก ประเด็นนี้ก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจว่า หลักการของพุทธศาสนาให้การสนับสนุนอย่างแข็งขันต่อความห่วงใยเฉพาะดังกล่าวนี้หรือไม่ ในโลกแห่งความเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอนที่มีอายุสืบทอดมายาวนานใบนี้ ดูจะเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตบางประเภทสูญหายไปช่วงกาลเวลา จะอย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เราสนใจกันอยู่ที่นี่คือการสูญหายไปของเผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิตเพิ่มมากขึ้นอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ความห่วงใยของพุทธศาสนาโดยปกติแล้วจะมุ่งไปหาปัจเจกบุคคล ซึ่งอาจจะมนุษย์หรือสัตว์อื่นก็ได้ที่ประสบความทุกข์ในชีวิต ในขณะที่ 'เผ่าพันธุ์' มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่ใช่สัตว์ปัจเจกที่พุทธธรรมมุ่งคำสอนไปหา จะอย่างไรก็ตาม ในทัศนะของพุทธศาสนา การฆ่าสัตว์ถือว่าเป็นบาป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากว่าสัตว์นั้นจัดอยู่ในเผ่าพันธุ์ซึ่งประกอบด้วยปัญญาและมีศักยภาพที่จะรับรู้และรู้สึก การฆ่าจะถือว่าเป็นบาปมากยิ่งขึ้น ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าพุทธธรรมจะไม่สนับสนุนอย่างแข็งขันว่าเราต้องอนุรักษ์เผ่าพันธุ์ปลาฉลาม แต่พุทธธรรมก็สนับสนุนอย่างแข็งขันว่าเราต้องอนุรักษ์ปลาฉลามที่มีอยู่ในโลกเวลานี้

เป็นเรื่องน่าเศร้าที่ในประเทศที่พุทธศาสนายังรากมั่นคงมายาวนานกลับมีการคุกคามเผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิตซึ่งใกล้จะสูญพันธุ์ ในประเทศจีนความต้องการด้านการปรุงยาแบบโบราณทำให้เสือโคร่งและแรดถูกฆ่า ในประเทศญี่ปุ่น ปลาฉลามหลายชนิดถูกคุกคามทำลาย มีเรื่องน่ายินดีที่สมควรบันทึกไว้ตรงนี้คือ ชาวพุทธได้หันมาบางครั้งจะซื้อเสือโคร่งที่เขาเลี้ยงไว้ฆ่าสำหรับปรุงยาเพื่อช่วยเหลือให้เสือเหล่านี้รอดพ้นจากการลงไปอยู่ในหม้อปรุงยานั้น ทำไมคนญี่ปุ่นจึงล่าปลาฉลาม เรื่องนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ ประเทศญี่ปุ่นมีสภาพ

เป็นเกาะ และทะเลก็คือแหล่งผลิตอาหารขนาดใหญ่ การที่ชาวญี่ปุ่นนิยมบริโภคอาหารทะเลอาจมาจากคำสอน เรื่องการไม่กินเนื้อสัตว์ของพุทธศาสนายานที่ชาว ญี่ปุ่นนับถืออยู่ ในความคิดของคนญี่ปุ่น ปลาเป็นสิ่ง มีชีวิตชั้นต่ำ Kapleau เขียนเล่าเอาไว้ว่า นักล่าปลาวาฬ ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งกล่าวว่า 'หากปลาวาฬเหมือนกับ หมูหรือวัวคือก่อนตายจะร้องเสียงดัง ผมก็คงไม่กล้า ยิงมันหรอก แต่ปลาวาฬก่อนตายไม่เคยส่งเสียงร้องเลย พวกมันเหมือนปลามากกว่า' (Kapleau, 1981 : 47) (จริงอยู่ที่ปลาวาฬเมื่อเจ็บปวดจะส่งเสียง แต่เสียงนั้น คนที่อยู่เหนือน้ำจะได้ยิน) ด้วยเรือที่มีประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้นผนวกกับความไม่สนใจศาสนาที่เพิ่มมากขึ้น ในหมู่คนญี่ปุ่น ปลาวาฬจำนวนมากได้ถูกล่าและตาย ไป ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อเมริกามีส่วน สนับสนุนให้คนญี่ปุ่นล่าปลาวาฬเพื่อใช้เป็นอาหารเลี้ยง ประชากรในสภาวะที่ขาดแคลนอาหาร ปัจจุบันเนื้อปลา วาฬไม่ได้รับการบริโภคเท่าใดนัก ชิ้นส่วนต่างๆ ของปลา วาฬจะถูกใช้เป็นอาหารสัตว์และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ อุตสาหกรรม สำหรับคนญี่ปุ่นทั่วๆ ไป การล่าปลาวาฬ ไม่ถือว่าเป็นความผิดเท่ากับการฆ่าวัว แต่สำหรับ

ชาวญี่ปุ่นที่นับถือพุทธศาสนา ทั้งการล่าปลาวาฬและ การฆ่าวัวเป็นสิ่งที่ชาวพุทธไม่ปรารถนาด้วยกันทั้งคู่ สถิติปัญหาของสัตว์สกุลปลาวาฬควรได้รับการยกเป็น เรื่องสำคัญในระบบการจัดระดับคุณค่า เนื่องจากพุทธ- ธรรมถืออาหารต่อสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียมกัน ทั้งญี่ปุ่น เอง ก็มีประเพณีรำลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว จึงไม่น่า ประหลาดใจที่เราจะพบว่าพระสงฆ์ในพุทธศาสนาอาจ จะประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความรำลึกถึง ปลาวาฬที่ถูกล่าในแต่ละปี Kapleau เขียนเล่าเอาไว้ว่า ในปี ค.ศ. ๑๙๗๙ มีการประกอบพิธีดังกล่าวในวัด เซนแห่งหนึ่ง โดยมีเจ้าหน้าที่ทางราชการและผู้บริหาร บริษัทที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการล่าปลาวาฬร่วมอยู่ในพิธี ดังกล่าวนั้น (Kapleau, 1981 : 46-50) น่าเสียดายว่า พิธีกรรมดังกล่าวนี้ไม่รวมแนวคิดที่จะลดเลิกการล่า ปลาวาฬเอาไว้ด้วย พิธีที่ว่านี้จึงจะเป็นเพียงการปลอบ ประโลมใจผู้คนเสียมากกว่า มองจากแง่นี้พิธีรำลึกถึง ปลาวาฬที่ถูกล่าดูจะไม่ต่างจากพิธีที่รู้จักกันดีชื่อมิซึโกะ กุโย อันได้แก่พิธีรำลึกถึงทารกที่ถูกทำลายจากการ ทำแท้งเท่าใดนัก

บรรณานุกรม

- การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรโรมัน ของบาลีปกรณ์สมาคม
- Batchelor, M., & Brown, K., eds., 1992, *Buddhism and Ecology*, London & New York, Cassell.
- Bell, C., 1928, *The People of Tibet*, Oxford, Clarendon Press.
- Bendall, C. and Rouse, W.H.D., transl., 1971, *Siksa Samuccaya* (first edition was in 1922) Delhi, Motilal Banarsidass.
- Chapple, C., 1992, 'Nonviolence to Animals in Buddhism and Jainism', in Kraft 1992, pp. 49-62.
- Conze, E., 1959, *Buddhist Scriptures*, Harmondsworth, Penguin.
- Cook, F., 1989, 'The Jewel Net of Indra', in J.B. Callicott & R.T. Ames, eds., *Nature in Asian Traditions of Thought*, Albany, State University of New York Press.

- Dharma Realm Buddhist University, 1981, *The Buddha Speaks the Brahma Net Sutra*, Talmage, Ca., Buddhist Text Translation Society.
- Ekvall, R.B., 1964, *Religious Observances in Tibet*, Chicago & London, University of Chicago Press.
- Gombrich, R.R., 1971, *Precept and Practice*, Oxford, Clarendon Press.
- Hall, F., 1902, *The Soul of a People*, (on nineteenth century Burma), London, Macmillan.
- Kapleau, Roshi P., 1981, *To Cherish All Life: A Buddhist View of Animal Slaughter and Meat Eating*, Rochester, N.Y., The Zen Center.
- Kawanami, H., 1990, 'The Religious Standing of Burmese Nuns', *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 13, 17-39.
- King, W.L., 1964, *In the Hope of Nibbana*, La Salle, Ill., Open Court.
- Legge, J., 1965, *A Record of Buddhist Kingdoms*, New York, Dover.
- Nikam, N.A. & McKeon, R., eds. and transl., 1959, *The Edicts of Asoka*, Chicago and London, University of Chicago Press.
- Ruegg, D.S., 1980, 'Ahimsa and Vegetarianism in the History of Buddhism', in S. Balasooriya et al, eds., *Buddhist Studies in Honour of Walpola Rahula*, London, George Fraser, pp. 234-41.
- Sandell, K. ed., 1987, *Buddhist Perspective on the Ecocrisis*, Kandy, Sri Lanka, Buddhist Publication Society.
- Shasta Abbey, 1980, *Buddhism and Respect for Animals*, Mt. Shasta, Ca., Shasta Abbey Press.
- Story, R., 1976, 'The Place of Animals in Buddhism', in his *Dimensions of Buddhist Thought: Collected Essays Vol. I II*, Kandy, Sri Lanka, Buddhist Publication Society, pp. 363-73.
- Suzuki, D.T., 1932, *The Lankavatara Sutra*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Suzuki, D.T., 1959, *Zen and Japanese Culture*, New York, Bollingen Foundation.
- Welch, H., 1967, *The Practice of Chinese Buddhism, 1900-1950*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- World Fellowship of Buddhists Review*, 1983, 'Another Buddhist's View on Buddhists Eating Meat', XX, 3, appendix, pp. 1-8.
- World Fellowship of Buddhists Review*, 1984, 'Buddhists Concerned for Animals', XXI, 4, pp. 73-9.